

СУДОВА РЕФОРМА У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОЧИНСТВА

Дрішлюк В. І.

Наукова стаття присвячена дослідженню питань реформування господарського процесуального законодавства та здійснення чергового етапу судової реформи в Україні. У статті проаналізовано загальні тенденції розвитку господарського процесуального законодавства України, окремі запропоновані відповідним законом зміни та їх вплив на загальні засади здійснення судочинства у господарських справах. На підставі аналізу норм чинного та перспективного господарського процесуального законодавства України, а також наукової літератури сформульовані загальні висновки щодо цілей та шляхів проведення реформи господарського процесуального законодавства в Україні.

Ключові слова: реформа, господарське процесуальне законодавство, господарське судочинство.

Научная статья посвящена исследованию вопросов реформирования хозяйственного процессуального законодательства и осуществления очередного этапа судебной реформы в Украине. В статье проанализированы общие тенденции развития хозяйственного процессуального законодательства Украины, отдельные предложенные соответствующим законом изменения и их влияние на общие принципы осуществления правосудия по хозяйственным делам. На основе анализа норм действующего и перспективного законодательства Украины, а также научной литературы сформулированы общие выводы о целях и путях проведения реформы хозяйственного процессуального законодательства Украины.

Ключевые слова: реформа, хозяйственное процессуальное законодательство, хозяйственное судопроизводство.

The scientific article deals with the study of the issues of reforming the commercial procedural legislation and the implementation of the next stage of judicial reform in Ukraine. The article analyzes general trends in the development of the commercial procedural legislation of Ukraine, certain changes proposed by the relevant draft law and their impact on the general principles of the procedures of justice in commercial cases. Based on the analysis of the norms of current and prospective legislation of Ukraine, as well as scientific literature, general conclusions are drawn about the goals and ways of reforming the commercial procedural legislation of Ukraine.

Key words: reform, economic procedural law, economic justice.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Питання проведення судової реформи в Україні є актуальним вже тривалий час. Проголошення незалежності Україною поставило перед молодю державою низку питань, що стосуються налагодження економічного, соціального та правового життя. Понад 25 років Україна наполегливо працює над питанням забезпечення прав, свобод та інтересів учасників всіх правовідносин в Україні. Відмова від радянської правової системи зумовила необхідність оновлення та реформування чинного законодавства усіх галузей. Переорієнтування України на європейські цінності і дотримання прав людини привело до прийняття якісно інших законодавчих актів. Такими свого часу стали, зокрема, Цивільний кодекс

України, Кримінальний кодекс України, Цивільний процесуальний кодекс України. З'явилися нові кодекси – Господарський кодекс України, Кодекс адміністративного судочинства. Приклад із кодексами найбільш яскравий, проте варто зазначити й величезну роботу щодо оновлення законів, що регулюють найрізноманітніші сфери життя українського суспільства.

Не оминула законотворча діяльність й сферу господарювання. Початок ХХІ ст. був відзначений для України значною подією у сфері законотворчої діяльності – прийняттям Господарського кодексу України. Від цього моменту сфера господарського життя України отримала свій спеціальний закон і нові «правила гри» для суб'єктів господарської діяльності. Сфера регулювання господарських відносин доповнена також низкою законів, серед яких варто зазначити закони України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», «Про Антимонопольний комітет України», «Про захист економічної конкуренції» та ін.

Якщо придивитися до процесу оновлення законодавства України, то можна спостерігати тенденцію прийняття процесуального законодавства після матеріального законодавства, при чому іноді зі значним проміжком часу. У разі із господарським процесуальним законодавством такий проміжок становив понад 13 років, що не можна визнати задовільним. Чинний Господарський процесуальний кодекс України, який є правонаступником Арбітражного процесуального Кодексу України, успадкував цілий ряд норм, які фактично втратили своє значення регулятора правовідносин. Серед таких норм, наприклад, інститут досудового врегулювання господарських спорів. Низка норм потребує свого вдосконалення, зокрема, в частині детального регулювання ведення судового засідання в господарському суді, оновлення засобів доказування в господарському процесі та ін.

У зв'язку із цим прийняття змін до Господарського процесуального кодексу України в 2017 р. стало не тільки логічним продовженням судової реформи, але й необхідністю господарського життя країни.

Відповідно до ст. 42 Конституції України кожному гарантується право на здійснення підприємницької діяльності. Відповідно до ст. 124 Конституції України [1] та Закону України «Про судоустрій та статус суддів» [2] в Україні діє система господарських судів, на яку покладено вирішення судових спорів, що виникають між суб'єктами господарювання.

Ст. 4 Господарського процесуального кодексу України визначає, що право на звернення до господарського суду в установленому цим кодексом порядку гарантується. Ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи у господарському суді, до юрисдикції якого вона належить за законом. Юридичні особи та фізичні особи-підприємці, фізичні особи, які не є підприємцями, державні органи,

органи місцевого самоврядування мають право на звернення до господарського суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав та законних інтересів у справах, які за законом належать до юрисдикції господарського суду, а також для вжиття передбачених законом заходів, спрямованих на запобігання правопорушенням. До господарського суду у справах, належних за законом до його юрисдикції, мають право звертатися також особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб. Відмова від права на звернення до господарського суду є недійсною [3].

У Постанові Пленуму Верховного суду України № 9 від 1 листопада 1996 р. «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» зазначається, що, відповідно до ст. 8 Конституції в Україні, визнається і діє принцип верховенства права. Конституційні права та свободи людини і громадянина є безпосередньо чинними. Вони визначають цілі і зміст законів та інших нормативно-правових актів, зміст і спрямованість діяльності органів законодавчої та виконавчої влади, органів місцевого самоврядування і забезпечуються захистом правосуддя. З огляду на зазначений принцип та гарантування Конституцією судового захисту конституційних прав і свобод, судова діяльність має бути спрямована на захист цих прав і свобод від будь-яких посягань шляхом забезпечення своєчасного й якісного розгляду конкретних справ. При цьому варто мати на увазі, що, згідно зі ст. 22 Конституції, закріплені в ній права і свободи людини й громадянина не є вичерпними [4].

Метою статті є загальний огляд реформи господарського процесуального законодавства України. Водночас обсяг статті не дає змоги здійснити аналіз всіх новел господарського процесуального законодавства, особливо з огляду на обсяг змін до законодавства, що передбачені в законі про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми. Виклад основного матеріалу дослідження. Питання актуальності та суті реформування судової системи України, законодавства, що регулює здійснення судочинства в т.ч. у господарських справах були предметом уваги відомих правників-вчених майже у всіх галузях права: О.М. Вінник, Ю.М. Білоусова, О.В. Дзери, Н.А. Кузнецової, Р.А. Майданника, С.О. Короєда, О.П. Подцерковного, С.М. Попової, Д.М. Притики, В.С. Щербини та ін.

Прийняття Декларації про державний суверенітет України і Акта проголошення незалежності України, а також реальне забезпечення прав і свобод громадян, затвердження верховенства закону зумовлюють необхідність проведення судово-правової реформи. Необхідність судово-правової реформи зумовлена і тим, що суди республіки, вся система юстиції і чинне законодавство, яке регулює діяльність правоохоронних органів, переживають глибоку кризу, викликану багатьма факторами, які негативно впливали на їх діяльність. Суди не завжди надійно охороняли права і свободи людини, являли собою важливий інструмент командно-адміністративної системи і змушені були бути проводниками її волі. Суд не мав влади, а влада безконтрольно користувалась судом. Судово-правова реформа має привести судову систему, а також узгодити всі галузі права із соціально-економічними та політичними змінами, що відбулись у суспільстві [5].

Як вірно зазначає С.О. Короєд, головною метою реформування судової влади в Україні є створення законодавчих та організаційних передумов для утвердження в Україні незалежної, ефективної та відповідальної судової влади, яка здатна надійно захищати права громадян та якій довірятиме суспільство. При реформуванні судової влади варто зважати, передусім, на те, що суди існують не для політиків і не для того, щоб задовольняти їх потреби у вирішенні певних політичних чи економічних конфліктів. Суди існують для того, щоб задовольняти потреби людини. Громадяни чи юридичні особи, які звертаються до суду, мають бачити безсумнівні переваги судового порядку вирішення конфліктів і спорів, усунення юридичних невизначеностей [6, с. 10].

Як зазначає С.М. Попова, невід'ємною умовою побудови в Україні демократичної правової держави, втілення реального верховенства права є проведення судово-правової реформи, головним завданням якої є становлення сильної судової влади, здатної на підставі закону вирішувати завдання, що стоять перед правосуддям. Адаптивний цивілізований світ уже давно збагнув, що основою будь-якої держави є правосуддя. Суд відіграє особливу роль у суспільстві та державі. Він може як вирішити долю окремої людини, так і змінити напрями розвитку всієї країни. Водночас нині система правосуддя в Україні не виконує поставлені перед нею завдання на належному рівні, а міжнародні рейтинги її судової системи не викликають оптимізму. Суди нерідко використовуються в політичній боротьбі в країні завдяки тому, що вони часто перебирають на себе повноваження як парламенту, так і виконавчої гілки влади. Основними чинниками такої ситуації є: низький рівень правової культури та правової свідомості суспільства; поширеність корупційних явищ у сфері правосуддя; недосконалість кадрового планування в системі судової влади; збереження факторів залежності судів від виконавчої та законодавчої гілок влади, зокрема наявність конституційних положень, які стримують посилення незалежності судів; абсолютизація принципу про поширення юрисдикції судів на всі правовідносини; недосконалість процесуальних інструментів для захисту прав та інтересів осіб, у тому числі нерозвинена система альтернативних методів вирішення спорів; недосконалість методик визначення оптимального кількісного складу суддів та чисельності апарату судів відповідно до навантаження; непропорційне робоче навантаження на суддів і працівників апарату судів та відсутність механізмів оперативного вирівнювання навантаження на суддів, що знижує якість вітчизняного правосуддя; недосконалість бюджетного планування і управління в системі судової влади та відсутність єдиних методологічних підходів у плануванні видатків судів; недосконалість єдності й послідовності судової практики; недостатній рівень (а іноді повна відсутність) використання можливостей сучасних інформаційних систем (електронне правосуддя); низький рівень публічності сфери правосуддя та довіри до судової системи і до судів зокрема [7, с. 31–32].

Реформування системи господарського судочинства в Україні відбувається в умовах обговорення доцільності існування спеціалізації судів і, відповідно, господарських та адміністративних судів в Україні. Таке питання виникає, в тому числі, на фоні нестабільної економічної ситуації в країні та необхідності підвищення оплати роботи суддів як одного з механізмів забезпечення їх незалежності при здійсненні правосуддя. З нашої точ-

ки зору, доцільність існування системи господарських судів історично зумовлена. З найдавніших часів людству відомий розподіл системи вирішення спорів на такі, що стосуються комерційних (торгових) відносин і, відповідно, осіб, що здійснюють таку діяльність та інші спори, що стосуються цивільних прав та свобод інших осіб. Запровадження особливого виду судочинства в сфері господарських (торгових) відносин, які за своїм змістом відрізняються від цивільно-правових, має на меті створити умови для швидкого та ефективного захисту суб'єктів господарювання. Такий швидкий та ефективний захист та розгляд справи забезпечується, в тому числі, завдяки вузькій спеціалізації судді (суду), що розглядає відповідний спір. Введення спеціалізації судочинства на прикладі господарських судів досягає цієї мети, зокрема, через те, що справи в господарських судах розглядаються у передбачені ГПК України строки – 2 місяці. Представляється, що аргументи, які лунають при обговоренні доцільності запровадження системи господарського судочинства, особливо з боку суддів загальної юрисдикції, щодо низького рівня навантаження господарських судів навряд чи можуть бути прийняті до уваги. Крім того, ефективність роботи господарських судів щодо швидкого розгляду судових спорів, якщо абстрагуватися від таких загальних «хвороб» судової системи, як корупція, а останнім часом й доволі низький рівень фахової підготовки суддів, свідчить про доцільність й необхідність запровадження подальшої спеціалізації судочинства. І законодавець йде цим шляхом, створюючи Вищий Суд із питань інтелектуальної власності, Вищий Антикорупційний суд України. При цьому реформування Верховного Суду України і запровадження палат із розгляду цивільних, господарських, адміністративних справ і ліквідація вищих спеціалізованих судів не має сприйматися як негативний крок щодо запровадження спеціалізації судової системи, оскільки таке реформування має логічно узгодити функції та структуру Верховного Суду України та сприяти єдності судової практики в Україні.

Варто зазначити, що спеціалізація господарських судів піддається критиці і в науковій літературі. Так, зокрема, С.О. Короєд, І.О. Кресіна, С.В. Прилуцький зазначають, що господарські суди загалом розглядають лише 3-3,5% від загальної кількості розглядуваних справ у судовій системі. Це дуже малий відсоток. Судова спеціалізація загалом запроваджується для того, щоб окремі категорії справ, які становлять особливу складність, розглядали судді, які мають спеціальну підготовку, тобто поглиблені знання в тій чи іншій галузі права для вирішення саме такої категорії справ. Які ж такі особливі категорії справ є в суді господарської юрисдикції, що є складними й де потрібні особливо поглиблені знання і спеціальна підготовка суддів? Певною мірою такими можна визнати справи щодо інтелектуальної власності та про банкрутство. Натомість більшість розглядуваних господарськими судами справ виникають із договірних правовідносин і належать до компетенції цих судів лише за суб'єктною ознакою [6, с. 11].

Представляється, що проблема показників розгляду справ господарськими судами і конкуренції юрисдикцій не має виключати специфіку правовідносин, у процесі виникнення та розвитку яких виникає правовий конфлікт. Навпаки, саме специфіка господарських правовідносин зумовлює необхідність існування системи

господарських судів. Необхідність швидкого вирішення господарських спорів, з огляду на приватні та публічні інтереси в сфері господарювання, є одним із пріоритетних завдань господарського судочинства. Частковий збіг суб'єктного складу господарських, цивільних, адміністративних відносин може бути стимулом для поглиблення спеціалізації та підвищення кваліфікації суддів господарських судів. Ліквідація господарських судів та передання господарських справ на вирішення судам загальної юрисдикції може поставити під загрозу усталений правопорядок у сфері господарювання.

Варто зазначити, що швидкий розгляд та вирішення господарських справ суттєво можливий через активну роль суду при вирішенні господарського спору. Одним із прикладів такої ролі може слугувати постановою Вищого господарського суду України у справі № 910/21819/15. Зокрема, суд відхилив доводи позивача, що рішення було ухвалено в порушення ст. 77 ГПК України, оскільки представник не з'явився до суду і суд не відклав розгляд справи. В постанові зазначається, що посилення скарги на порушення місцевим судом приписів ст. 77 Господарського процесуального кодексу України також визнаються судом неспроможними, оскільки рішення у справі приймалося саме за позовом скаржника і він був належним чином повідомлений про час та місце розгляду справи, доказів того, що позивачем не отримано ухвалу місцевого суду про призначення справи до розгляду, зокрема поштово повернень, матеріалів справи не містять, отже, ненаправлення позивачем до суду уповноваженого представника мало виключно суб'єктивний характер. Якщо представники сторін чи інших учасників судового процесу не з'явилися в судові засідання, а суд вважає, що наявних у справі матеріалів достатньо для розгляду справи та ухвалення законного і обґрунтованого рішення, він може, не відкладаючи розгляду справи, вирішити спір по суті. Відкладення розгляду справи є правом та прерогативою суду, основною умовою для якого є не відсутність у судовому засіданні представників сторін, а неможливість вирішення спору у відповідному судовому засіданні. Отже, неявка учасника судового процесу у судові засідання за умови належного повідомлення сторони про час і місце розгляду його позову не є підставою для скасування судового рішення прийнятого за відсутності представника сторони спору [8].

Водночас специфіка господарських правовідносин і, відповідно, їх вплив на господарські процесуальні правовідносини не мають призвести до нехтування правами осіб, що звертаються за захистом до суду, а сам суд не має виконувати функцію силового вирішення справи в інтересах «вищого блага».

Представляється, що головною метою судової реформи в сфері господарського судочинства має стати не тільки оптимізація судочинства, але також відшукування балансу між імперативними складовими частинами регулювання господарських і господарських процесуальних відносин та засадами здійснення судочинства, особливо в контексті прагнення України до інтеграції в європейське співтовариство.

Проведене дослідження дозволяє зробити **висновки:**

Прийняття змін до Господарського процесуального кодексу України стало нагальною потребою правової дійсності українського суспільства, держави та економіки. У зв'язку із цим судова реформа та комплексні зміни до процесуального законодавства є своєчасними та такими,

Проблеми становлення правової демократичної держави

що запроваджують принципово відмінні механізми представництва, документообігу, класифікації судових справ, побудови судової системи в частині суду касаційної інстанції та ін., які мають сприяти швидкому та ефективному здійсненню правосуддя у господарських справах. Водночас окремі законодавчі зміни, запропоновані в законі, потребують переосмислення та коректування в напрямі забезпечення доступу до правосуддя, пріоритетності захисту прав та інтересів осіб, що звертаються до суду, балансу та рівності прав та інтересів усіх учасників господарських та господарських процесуальних правовідносин в Україні, що відповідатиме прагненням України щодо інтеграції в європейські структури та узгоджуватиметься з правовою та судовою системою Європейського Союзу.

Інші проблеми, пов'язані з дослідженням перспектив розвитку господарського процесуального законодавства, зокрема в частині нової побудови принципів здійснення господарського судочинства, порядку здійснення судочинства в рамках, передбачених законом провадження, та інші питання виходять за межі цієї статті і становлять перспективні напрями подальших наукових розвідок.

Література

1. Конституція України [Текст]: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96 – ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 7 липня 2010 р. Відомості Верховної Ради України. 2010. № 44-45. Ст. 529.

3. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 6. Ст. 56.

4. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя: Постанова Пленуму Верховного суду України № 9 від 1 листопада 1996 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96>.

5. Про Концепцію судово-правової реформи в Україні: Постанова Верховної Ради України. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 30. Ст. 426. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2296-12>.

6. Короєд С.О., Кресіна І.О., Прилуцький С.В. Концепція реформування судової влади України. Судова апеляція. 2015. № 3 (40). С. 6–34.

7. Попова С.М. Особливості реформування системи господарського судочинства в Україні. Наше право. 2015. № 4. С. 30–35.

8. Справа № 910/21819/15. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/58897914>.

Дрішлюк В. І.,

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри господарсько-правових дисциплін

факультету № 4

Одеського державного університету внутрішніх справ